

Anders Hagström

Pariskommunen 1871 – Den första arbetarregeringen

Pariskommunen var det första försöket i historien då arbetarna tillfälligt lyckades gripa makten, den första ”proletära revolutionen”. Upproret slogs dock brutalt ned ganska kort tid därefter.

Referenser till Pariskommunen har gjorts av en mängd marxister, i synnerhet vid diskussioner av teorin om staten och proletariatets diktatur. Även i debatten om upproren i Mellanöstern har hänvisningar gjorts till Pariskommunen. Det är därför lämpligt att ta en titt på vad som egentligen skedde.

I den följande artikeln redogör Anders H för händelserna och hur Marx analyserade dessa i nära anknytning till desamma och efteråt.

Lägg märke till att Marx var emot upproret innan det startade, men solidariserade sig med det när det trots allt ägde rum. Pariskommunen slogs dock ned så snabbt (efter drygt 2 månader) att det aldrig han föras någon debatt om hur revolutionen skulle kunna föras vidare. Vi får också veta att Marx (åtminstone i efterhand) ansåg att man eventuellt hade kunnat undvika nederlaget genom att sluta en kompromiss, men någon sådant initiativ togs aldrig.

MF 23/10 2013

Den 28 maj 1871 härskade borgarna på nytt i Paris. Med den återupprättade ordningen följde terrorn. I den förödda staden hördes gevärssalvorna från exekutionspatrullerna. Tusentals personer skulle få sätta livet till innan borgarna stillat sin hämndlystnad. Men även om de kunde döda dess anhängare kunde de inte utplåna minnet av Pariskommunen, den första arbetarregeringen i historien.

Kommunen hade utropats i kölvattnet på den franska krigsmaktens nederlag mot det tyska förbund som skapats av Preussen. Den 19 juli 1870 hade den franske kejsaren Napoleon III förklarat tyskarna krig efter att ha mer eller mindre lurats till det av tyskarna efter ett gräl om den spanska tronföljden som erbjudits en tysk prins. I bakgrunden låg det hårdnande trycket från det allt mäktigare Preussen. Under dess ledning hade det tidigare så splittrade Tyskland börjat framträda som den ledande makten i Europa.

Utan större svårigheter besegrade de krigsvana tyskarna den illa ledda franska armén. Den 1 september 1870 kapitulerade den franska krigsmaktens huvudstyrka vid Sedan och Napoleon III blev själv krigsfånge. Det blev dödstöten åt den regim som skapats efter nederlaget för 1848 års revolution och genom en statskupp 1851 omvandlat sig till det Andra imperiet i ett försök att utnyttja glansen från Napoleon I:s styre.

Tre dagar efter kapitulationen vid Sedan, den 4 september 1870, invaderade arbetare Palais Bourbon och tvingade den lagstiftande församlingen att utropa republik. Senare samma dag proklamerades Tredje republiken framför stadshuset Hotel de Ville och en nationell försvarsregering bildades för att fortsätta kriget.

Men i slutet av januari 1871 gav regeringen kriget förlorat och slöt vapenstillestånd. Den utlyste val till en Nationalförsamling som skulle förhandla om fredsvillkoren med tyskarna. Då hade tyskarna redan ockuperat stora delar av norra Frankrike och stod utanför Paris. I

Versailles slott hade Preussens kung utropats till tysk kejsare, Wilhelm I. Valet resulterade i en Nationalförsamling med så konservativ majoritet att majoriteten av de deputerade var monarkister. Det var nästan bara Paris som valt republikaner.

Auguste Thiers bildade regering. ”Puttefnasken” eller ”Mirabeau-musen” som han kallades för med anspelning på hans storlek och talarstil hade ett gediget reaktionärt förflutet. Han hade varit konseljpresident vid tre tillfällen under borgarkungen Ludvig Filip (som störtades 1848) och hade stor erfarenhet av att bekämpa radikala rörelser. Thiers gjorde snabbt upp med tyskarna. Den 26 februari undertecknades en preliminär fredsöverenskommelse. Enligt den skulle Frankrike betala fem miljarder francs i krigsskadestånd och lämna ifrån sig Elsass och stora delar av Lothringen. Den preussiska armén skulle hålla en tredjedel av landet ockuperat som säkerhet för de utlovade miljarderna. Segerarna skulle också få genomföra en segerparad i Paris.

Oerhörd förbittring

Regeringens beredvillighet att vika sig för tyskarna skapade en oerhörd förbittring som spädades på när regeringen beordrade att alla skulder som uppstått under kriget skulle regleras inom 48 timmar. Situationen förbättrades inte av att den dessutom beslöt att Nationalgardets löner skulle upphöra att betalas ut. Gardet hade satts upp i samband med krigsutbrottet efter förebild från den franska revolutionen, och utgjorde i praktiken Paris hemvärnsstyrkor. De flesta gardisterna i denna styrka som när den var som störst uppgick till nära 400 000 man var vanliga småhandlare, hantverkare och proletärer. Den enda inkomst många av dessa hade var just gardistlönen.

Regeringens beslut kunde bara innebära en ekonomisk katastrof för de redan hårt prövade parisarna. Nu behövdes inte mycket mer för att förbittringen skulle övergå i öppen revolt. Den 15 mars kom Thiers till Paris i akt och mening att kväsa parisarna. Polisen och armén beordrades arrestera parisarnas ledare, konfiskera vapen och ammunition, och inte minst besätta de stadsdelar som ansågs vara de värsta oroshärdarna. Dessutom skulle Paris artilleripark, som stod uppställd i Montmartre, beslagtas. Under natten till den 18:e klistrades affischer upp över hela staden:

”Invånare i Paris, regeringen har i ert intresse beslutat att inskrida. Må de goda medborgarna avskilja sig från de onda... De skyldiga kommer att överlämnas åt rättvisan. Ordning, fullständig, omedelbar och oavvislig, skall återinföras.”

Sällan har en regering så kapitalt missbedömt läget. Försöket att lägga beslag på parisarnas kanoner slutade med att soldaterna gjorde myteri och anslöt sig till den upproriska folkmassa som snabbt samlats.

Den kommenderande generalen, Lecomte, som förgäves beordrade soldaterna att skjuta på de människoskaror som samlades, togs tillfånga. Senare på dagen sköts Lecomte tillsammans med en annan general som gjort sig beryktad för sina blodiga insatser i nedslåendet av 1848 års revolution. Revolten spred sig som en löpeld över Paris, uppmuntrad av det faktum att de insatta trupperna vägrar att lyda order och istället anslöt sig till upproret. Under dagen började nationalgardisterna att besätta maktens byggnader. Thiers och hans ämbetsmän flydde hals över huvud till Versailles.

Pariskommunen

Makten över Paris låg nu helt i händerna på Nationalgardets centralkommitté som lät utlysa val till ett kommunalt råd som snabbt kom att kallas för Kommunen. Detta inte minst i åminnelse av den parisiska fullmäktigeförsamling som skapats 1792 och som spelat en viktig roll för den franska revolutionens radikaliserings.

Paris var inte den enda staden som befann sig i upprorsstämning mot regeringen. På flera orter orsakade nyheterna om den dramatiska utvecklingen i Paris demonstrationer och kortlivade resningsförsök. I bland annat Lyon och Narbonne utropades eller gjordes försök att utropa lokala Kommuner. Men det var bara i Paris som revoltförsöken fick ett bestående resultat.

Valet gav ingen klar majoritet för någon bestämd riktning, men i praktiken kom de radikala republikanerna eller "jakobinerna" och blanquisterna att ange tonen. "Jakobinerna" uppgick till ett 40-tal och ville forma Kommunen efter den franska revolutionens förebild. I den hade Robespierres jakobiner utgjort revolutionens vänsterflygel och under en kort period stått i ledningen för dess mest radikala fas.

Blanquisterna som uppgick till något dussintal hade fått sitt namn efter sin ledare Auguste Blanqui. Blanquismen var en revolutionär kommunistisk riktning. Något som ett halvt sekel före stalinismen förvanskade alla begrepp, innebar att det var en revolutionär rörelse som kämpade för ett samhälle byggt på egendoms gemenskap. Blanquisterna som hade inte obetydligt stöd bland Paris arbetare och småfolk var i praktiken anhängare av en konspirativ revolutionsfilosofi som inte var ovanlig i kommunistiska kretsar före marxismens genombrott. Revolutionen skulle organiseras på konspirativ väg istället för att, som bolsjevikerna gjorde 1917, öppet försöka dra in hela arbetarklassen i revolutionens förberedelse och genomförande. Blanqui själv hade hamnat i Thiers händer. Kommunen försökte faktiskt få honom utväxlad men Thiers vägrade väl medveten om Blanquis stora popularitet. I sin frånvaro utsågs Blanqui till Kommunens hederspresident.

Vänster-prodhounisterna var ytterligare en riktning som fanns representerad i Kommunen. De hade hämtat sina idéer från Pierre-Joseph Proudhon, en socialist som trott på samverkan istället för klasskamp och som hatade staten. Det är ett mått på hur diffus proudhonismen egentligen var att dess högerflygel befann sig på andra sidan barriaderna.

Ett femtontal av kommunens medlemmar kom från I:a Internationalen eller Internationella arbetarassociationen, som den egentligen hette. Den hade grundats 1864 och var ett försök att samla arbetarklassen i internationell skala. Dess ledande tänkare var Karl Marx, men Internationalen innehöll en rad olika riktningar. När Kommunen utropades hade den franska delen av Internationalen i praktiken slagits sönder av Napoleon III, och dess medlemmar agerade efter eget huvud.

Revolutionärer avrättar fångar, bl a ärkebiskopen i Paris

Dubbelmakt

Trots att Paris nu leddes av en demokratiskt tillsatt ledning var den borgerliga regeringen inte för ett ögonblick beredd att tolerera den. I synnerhet inte som Kommunen vidtog eller diskuterade en lång rad åtgärder som utmanade den gamla ordningen. Åtgärder som dock inte var tillnärmelsevis så "röda" som Thiers propaganda utmålade.

Den gjorde Nationalgardet till den enda tillåtna militära styrkan i staden och beordrade alla statstjänstemän att ignorera regeringen i Versailles. Ytterligare åtgärder som Kommunen kommunen vidtog var att avskriva alla hyror för perioden oktober 1870-juli 1871, och införa förbud mot nattarbete i bagerierna, ett beslut som hade betydelse för stadens tusentals bageriarbetare.

Många av de beslut som togs och projekt som diskuterades kom dock aldrig att förverkligas eller stannade helt enkelt på papperet i det kaos som rådde. Kommunens viktigaste betydelse var i själva verket dess egen existens. Genom Paris revolt mot den reaktionära Nationalförsamlingen och dess regering och Kommunens tillkomst hade en dubbelmaktssituation uppstått i Frankrike: Två maktorgan som representerade olika klasser och politiska perspektiv stod mot varandra.

Kommunen hade nog knappast kunnat undgå en kraftmätning med Thiers regering, men den hade åtminstone kunnat utkämpa den under betydligt mer gynnsamma villkor än vad som nu blev fallet. Kommunens passivitet gav Thiers istället möjlighet att gripa initiativet. I detta kunde han påräkna stöd från tyskarna vars furstar och officerskår knappast kunde påstås ha några sympatier för Paris småborgare och proletärer.

Under deras välvilliga överinseende kunde Thiers bygga upp en ny armé som inte minst fylldes på av frisläppta krigsfångar. Till befälhavare sattes marskalk MacMahon, mannen som kommenderat den armé som kapitulerat vid Sedan. Samtidigt gick han energiskt in för att isolera Paris från resten av landet. Över hela Frankrike spreds skräckskildringar av det röda terrorväldet i landets huvudstad.

Snart kunde Thiers inleda fälttåget mot Paris. Det var en kamp som varade i flera veckor, och där kommunens illa ledda trupper gradvis drevs tillbaka av Thiers styrkor. Den 21 maj kunde regeringstyrkorna tack vare förräderi ta sig igenom Kommunens försvarslinjer och började tränga in i Paris.

Paris med alla sina hus och tränga prång hade kunnat bli till en dödsfälla för Thiers trupper om parisarna bara förmått skapa en slagkraftig armé under en enhetlig ledning. Istället kämpade kommunarderna med desperat mod bakom planlöst upprafsade barrikader. Deras illa samordnade försvar var chanslöst mot Thiers trupper. Efter några dagar är Kommunen i full upplösning, samtidigt som brandröken lägrade sig över staden. Röken kommer från de byggnader som de förtvivlade försvararna stuckit i brand i försök att hejda motståndarnas framryckning.

Borgarnas terror

I spåren på de borgerliga styrkorna följde massterror. I desperation började kommunarder på eget initiativ avrätta gisslan och andra misstänkta, sammanlagt ett 50-tal personer. Bland annat avrättades Paris ärkebiskop. Men deras terror, som inte var sanktionerad av Kommunen, förbleknade i jämförelse med den terror som Thiers släppte loss.

Sakta men säkert närmade sig slutet för kommunarderna. En rasande slutkamp utkämpades i arbetarstadsdelen Belleville. Den 27 maj stod striden om kyrkogården Père-Lachaise. De överlevande kommunarderna ställdes upp mot kyrkogårdsmuren och avrättades. Den 28 maj tystnade kommunens sista stridskrafter. Men den rasande terrorn fortsatte i oförminskad skala. Människor avrättades på blotta misstanken att ha stött Kommunen. I La Roquette-fängelset

samlades 5 000 tillfångatagna kommunarder. Vid ingången till fängelset stod en officer och pekade på de anländande fångarna. De som visades till vänster ställdes upp mot en mur och sköts. På två dagar avrättades 1 900 fångar.

Det var inte bara trupperna som stod för massakrerna. De borgare som Kommunen förödmjukat genom sin blotta existens, vågade först nu öppet visa sitt hat mot det småfolk, som kanske inte så mycket fysiskt hotat dem som ifrågasatt deras privilegier. De drog sig inte för att håna, bespotta, misshandla, till och med slita besegrade kommunarder i stycken. Eugène Varlin, en av Kommunens ledamöter och medlem av I:a Internationalen lynchades av en blodtörstig människohop.

Ingen vet med exakthet hur många som mördades i dessa massakrer, troligtvis handlar det om mellan 20 000 till 30 000 män, kvinnor och barn. Det är mer än dubbelt så många som avrättades under den franska revolutionens beryktade skräckvälde, som dessutom varade i mer än ett år. Men hur många av dem som hört talas om skräckväldet har hört talas om den blodiga veckan i maj 1871?

Denna bild av tecknaren Hector Colomb vill illustrera massmördandet efter Kommunens fall

Tiotusentals överlevande greps och spärrades in i provisoriska fängelser i Versailles, under villkor så vidriga att många tappade förståndet. Sammanlagt ställdes 36 309 personer inför rätta. Bland dessa är 651 barn under 16 år. Av de som ställdes inför rätta avrättades 26, medan 14 000 dömdes till olika straff. 5 000 dömdes till deportation till den franska kolonin Nya Kaledonien. Många av de som deporterades dog eller blev allvarligt sjuka under den drygt fem månader långa sjöresan. Under större delen av resan hålls de deporterade instängda i burar under däck.

Pariskommunen var ett avgörande nederlag för det franska proletariatet. Det skulle ta nästan ett årtionde att reparera nederlaget och inte minst återge många av de fängslade kommunarderna friheten. Först 1880 utfärdades allmän amnesti för kommunarderna som ett resultat av republikanska och socialistiska valframgångar. Som deputerad för Belleville, där några av de hårdaste striderna rasat de blodiga dagarna i maj 1871, valdes den tidigare medlemmen av Kommunen, Trinquet.

Karl Marx

Av borgarklassen utpekades I:a Internationalen som en av de huvudansvariga för Kommunen och utsattes för hårda attacker.

Marx som levt i obemärkhet i London efter nederlaget för 1848 års revolutionära våg fann sig plötsligt stå i rampljuset. Roat konstaterade han att han hade *”äran att i detta ögonblick vara den mest smutskastade och hotade mannen i London. Sådant känns verkligen skönt efter denna trista och långtråkiga tjugoåriga avkroksidyll”*.

Marx hade dock avrått från en söka en konfrontation med Versailles. Omedelbart efter 4 september skrev han i I:a Internationalens Generalråds ”andra adress” eller uttalande om Fransk-tyska kriget:

”Varje försök att skaka om den nya regeringen i den nuvarande krisen när fienden nästan håller på att knacka på portarna till Paris, kommer att vara en desperat dårskap. De franska arbetarna måste utföra sina skyldigheter som medborgare ... Låt dem lugnt och beslutsamt förbättra den republikanska frihetens möjligheter, för deras egen klassorganisations arbete. Det kommer att belönas med frisk herculeansk styrka för Frankrikes förnyelse, och vårt gemensamma mål – arbetets frigörelse. På deras energi och visdom hänger republikens öde.”

När konfrontationen väl var ett faktum hade han dock öppet kastat sig in i försvaret av Kommunen.

I sammanhanget kan det vara värt att nämna att Marx i februari 1881, d.v.s tio år efter händelserna i ett brev till den holländska socialdemokraten Domela Nieuwenhuis skrev:

”Med en liten gnutta sunt förnuft kunde man emellertid ha nått en kompromiss med Versailles som kunde varit värdefull för hela folket – den enda sak som man kunnat uppnå för tillfället.” *

Det kan förvisso ha varit så att möjligheten att få till stånd en kompromisslösning funnits, men i så fall bara för ett kort förbiilande ögonblick. Rejält uppskrämd svarade den franska bourgeoisin istället med att iscensätta en orgie av blodlysten terror.

Pariskommunens nederlag kunde inte annat än bidra till att I:a Internationalen försvagades. Flyktingarna från Frankrike drog in Internationalen i bittra exilgräl, samtidigt som dess tyska anhängare utsattes för rasande angrepp av myndigheterna till följd av deras ställningstagande mot annekteringen av Elsass och Lothringen och sin uppslutning bakom Kommunen. Nederlaget skärpte också striderna med Bakunins anarkistiska riktning. Bara några år efter Pariskommunens fall hade den spelat ut sin roll.

Trots nederlaget och trots alla sina brister framstod Kommunen som ett viktigt exempel för den socialistiska rörelsen. Marx som noggrant följt Kommunen förklarade i den deklaration med titeln *Inbördeskriget i Frankrike* som han skrivit på uppdrag av I:a Internationalens ledning att den *”var i allt väsentligt en arbetarklassens regering, resultatet av den producerande klassens kamp mot den tärande, den äntligen upptäckta politiska form i vars hägn man kunde genomföra arbetets ekonomiska frigörelse”*.

* Tio år efter Pariskommunens krossande frågade en holländsk socialdemokrat, Domela Nieuwenhuis, i ett brev till Marx vad ett socialistiskt parti skulle göra då det kommit till makten. Marx svarade att han inte trodde att något socialistiskt parti skulle komma till makten i något land utan att samtidigt vara starkt nog att slå ner allt kapitalistiskt motstånd. Han fortsatte:

”Kanske kommer ni att hänvisa mig till Pariskommunen, men bortsett från det faktum att det bara var en spontan resning i en stad under exceptionella förhållanden, var majoriteten av Kommunen inte socialister och kunde inte heller vara det. Med en liten gnutta sunt förnuft kunde man emellertid ha nått en kompromiss med Versailles som kunde varit värdefull för hela folket – den enda sak som man kunnat uppnå för tillfället.”

Han uppfattade också Kommunen som en viktig rättelse till de ståndpunkter som han och Engels lagt fram i Kommunistiska manifestet: ”Särskilt har Kommunen bevisat att 'arbetarklassen inte helt enkelt kan ta det färdiga statsmaskineriet i besittning och driva det vidare för egna syften'”, förklarade de båda i sitt sista gemensamma förord till denna den revolutionära socialismens urkund. Citatet var direkt hämtat från *Inbördeskriget i Frankrike*.

Lärdomarna från Kommunen vägledde inte minst bolsjevikerna i samband med Oktoberrevolutionen 1917. Det räcker med att läsa Lenins klassiska verk *Staten och revolutionen* för att se vilken inspirationskälla Kommunen, eller rättare sagt Marx syn på Kommunen, utgjorde. Det var knappast någon tillfällighet att den döde Lenin sveptes i en röd fana från Bellevilles barrikader.

Idag när borgarna försöker utnyttja stalinismens sammanbrott för att miskreditera socialismen är det viktigare än någonsin att vi socialister slår vakt om arbetarklassens verkliga historia och traditioner; dess kamp för ett jämlikt samhälle, ett socialistiskt samhälle. I den historien är Pariskommunen en viktig milstolpe.

Fotnot: Den som vill veta mer om Pariskommunen kan läsa Lissargays *Kommunen 1871*. En utmärkt introduktion är annars Folke Isakssons *72 dagar i Paris*. Isaksson har också sammanställt texter av Blanqui, Marx, Engels, Lenin, Kautsky och Trotskij i *Pariskommunen, den första socialistiska revolutionen*. Alla dessa böcker brukar finnas tillgängliga på de flesta större bibliotek, annars går de att beställa som fjärrlån.

/AH

Klassiker om Pariskommunen på Marxistarkivet:

Karl Marx, [Pariskommunen](#)

Lenin, [Till minnet av kommunen](#)

Trotskij, [Pariskommunens lärdomar](#)